

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.14>

О. Г. Колб

ORCID ID: 0000-0003-1792-4739

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Н. Г. Бендовський

капрал поліції

Навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ України

ПРО ДЕЯКІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО СТОСУЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті визначено обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, що стосуються засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також доведено їх взаємозв'язок з відповідними напрямками щодо забезпечення національної безпеки та запропоновані науково обґрунтовані заходи, спрямовані на вирішення зазначеної проблематики.

Поклавши на суб'єкта пробації, зокрема підприємства, установи, організації або уповноваженого органу, обов'язки щодо засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 32 КВК), законодавець створив і відповідні правові гарантії їх реалізації (у виді запобігання корупційним та іншим ризикам, включаючи й ті, що пов'язані з посяганням на основи національної безпеки) та забезпечення останніх (у виді правових наслідків їх невиконання), що важливо враховувати під час визначення ефективності діяльності уповноважених органів пробації з цих питань, а також у контексті реалізації ними системних заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки України. Зокрема, під час пред'явлення вимоги до власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу про надання відповідних документів щодо особи засудженого до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю мають дотримуватись як принципи діяльності органів пробації, так і загальні вимоги, що є необхідними при здійсненні діловодства з тих чи інших питань.

Враховуючи зміни, що внесені у діюче на цей час кримінально-виконавче законодавство України, та гуманізацію процедури виконання покарань в останні роки, а також необхідність наукового супроводу реалізації у сфері виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись відповідною діяльністю, прийнятих державних програм, у тому числі у сфері основ національної безпеки, слід визнати, що дана наукова стаття є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Ключові слова: сфера виконання покарань, засуджений, злочин, національні інтереси, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, покарання, орган пробації, національна безпека.

Постановка проблеми. Як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень [1, с. 50], сьогодні однією із проблем, що негативно впливає на ефективність захищеності національних інтересів України, є практика виконання покарань, зокрема у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позаяк від виконання обов'язків власником підприємства, установи організації або уповноваженого ними органу залежить не тільки результативність виконання даного покарання, але й змістовність виправно-ресоціалізаційних заходів, що застосовуються до зазначеної категорії осіб, а також стан забезпечення національної безпеки України [2, с. 190]. Водночас варто констатувати, що на зміст кримінально-виконавчих правовідносин з означених питань, з урахуванням сутності діяльності по забезпеченню національної безпеки, впливають наступні обставини: 1) власник підприємства, установи, уповноваженого ним органу за місцем роботи засудженого виступає не як суб'єкт виконання покарання, а як учасник цих правовідносин. При цьому, попри те, що на доктринальному рівні були вчинені спроби розширити коло суб'єктів зазначених правовідносин (до яких, зокрема, належать лише органи і установи виконання покарань та засуджені) шляхом включення до їх складу власників підприємств, установ, організацій та уповноваженого ними органу, загально визнаним в теорії та на практиці є підхід, який заперечує таке тлумачення суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин. Навіть більше, загально визнаним є також висновок про те, що останні є тільки учасниками цих правовідносин, оскільки здійснюють юридично значимі дії, які є необхідною умовою реалізації їх суб'єктом його прав та обов'язків. Крім цього, названі організації, органи та особи вступають у правовідносини з органом пробації, а не із засудженими, включаючи тих, які позбавлені права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Виходячи з цього та із змісту кримінально-виконавчих правовідносин, можна констатувати, що вони мають організаційно-правовий характер, а не кримінально-виконавчий і спрямовані на забезпечення законності, прав і свобод засуджених при відбуванні ними цього кримінального покарання [3, с. 140–141]; 2) є особливості притягнення до кримінальної відповідальності власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за ст. 382 КК «Невиконання судового рішення», а саме: така настає лише

при наявності наступних умов: невиконання своїх обов'язків, що визначені в ст. 32 КВК, після письмового попередження уповноваженого органу з питань пробації про наслідки такої протиправної діяльності (ч. 2 ст. 31 КВК); нездійснення протягом трьох днів після одержання копії судового рішення тих дій, що передбачені в ст. 32 КВК; невчинення зазначених обов'язків у співучасті з посадовими особами органів пробації або із засудженими, позбавленими права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [4, с. 955–956]; 3) використання власності у випадку виконання рішення суду щодо позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як це витікає із змісту ст. 41 Конституції України, не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності засуджених; 4) між власником підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу немає відносин адміністративної підпорядкованості, але законні вимоги уповноваженого органу з питань пробації є обов'язковими для виконання посадовими особами власника або уповноваженого ним органу.

Вказаний висновок ґрунтується на положеннях ч. 2 ст. 31 КВК, згідно з якими у разі невиконання вимог органу пробації матеріали про це надсилаються до органу Національної поліції для відповідного реагування. Поряд з цим варто мати на увазі, що відповідно до положень ч. 2 ст. 41 КК законними є такі вимоги, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку в межах її повноважень і за змістом не суперечить чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина. Так, у судовій практиці незаконною визнається така вимога уповноваженого органу пробації, як обов'язок повідомляти іншого власника чи уповноваженого ним органу про судимість особи, щодо якої прийнято рішення про позбавлення права обіймати певні посади або займатися іншою діяльністю, чи встановлювати інші обов'язки, які не передбачені ст. 32 КВК. Саме такий висновок закріплений в п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», а саме: відповідальність за ст. 365 КК (перевищення влади або службових повноважень) настає лише за умови, що дії службової особи були зумовлені її службовим становищем і пов'язані з її власними чи службовими повноваженнями [5, с. 255]. Навіть більше, як це зазначено в п. 4

даної постанови, під час вирішення питання про те, чи є вихід за межі наданих прав або повноважень явним, суди мають враховувати, наскільки він був очевидним для службової особи і чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки [5, с. 255]. Водночас у таких випадках власник установи чи підприємства, іншої організації або уповноважений ним орган має приймати рішення, про яке йдеться в ст. 60 Конституції України, зокрема, ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, що важливо також з огляду захисту об'єктів національної безпеки.

Таким чином, варто констатувати, що тільки за умови дотримання на практиці зазначених вище особливостей кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають у зв'язку з участю власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу у виконанні судового рішення, що стосується позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, можна ефективно та цілеспрямовано реалізовувати посадовими особами визначені у цьому контексті у законі обов'язки, включаючи й ті, які витікають із змісту Закону України «Про національну безпеку».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як показало вивчення наукової літератури, питаннями ефективного виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись відповідною діяльністю досить плідно займаються такі учені, як К.А. Автухов, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Є.Ю. Бараш, В.С. Батиргарєєва, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, А.П. Гель, Б.М. Головін, В.Н. Грищук, Р.М. Гура, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, О.М. Звенигородський, В.Я. Конопельський, І.М. Копотун, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, А.Х. Степанюк, С.Я. Фаренюк, П.Л. Фріс, І.С. Яковець та ін.

Водночас, враховуючи сучасні політичні, економічні, військові та інші процеси, що мають пряме відношення та вплив на стан захищеності національної безпеки України, з урахуванням внесених у діюче на цей кримінально-виконавче законодавство України змін і доповнень та гуманізації процедури виконання покарань в останні роки (2014–2021 рр.), а також необхідність наукового супроводу цих процесів, варто визнати, що дана наукова стаття є такою, що має теоретичну та практичну значущість.

Зазначені обставини й зумовили вибір теми цієї статті, а також визначили її **мету** – за результатами проведеного аналізу наукових джерел

та практики довести необхідність підвищення рівня виконання-відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, з урахуванням існуючих проблем у сфері забезпечення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Вивчення нормативно-правових джерел України показало, що у них закріплений вичерпний перелік обов'язків посадових осіб щодо виконання судового рішення, яке стосується позбавлення засуджених права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, що важливо з огляду ліквідації, нейтралізації, блокування тощо корупційних загроз, які виникають у зв'язку з цим, а також у контексті реалізації тих заходів, які мають безпосереднє відношення до забезпечення національної безпеки України. Зокрема, в ст. 32 КВК України зазначено, що власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний не пізніше 3-х днів після одержання копії судового рішення звільнити засудженого з посади, яку він обіймає, або від того виду професійної діяльності, права на який його позбавлено, внести до трудової книжки засудженого запис про те, на якій підставі, на який строк і які посади він позбавлений права обіймати або яким видом професійної діяльності він позбавлений права займатись, та повідомити уповноважений орган з питань пробації про виконання судового рішення.

При цьому, якщо виходити з буквального змісту ч. 2 ст. 535 КПК «Звернення судового рішення до виконання», суд разом із своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення. Таким органом, відповідно до вимог ч. 1 ст. 11 та ст. 13 КВК, є уповноважений орган з питань пробації, який відповідно до вимог ст. 12 Закону України «Про основи національної безпеки» належить до сектору безпеки і оборони, а отже, має у зв'язку з цим специфічні повноваження. Своєю чергою, як зазначено в абзаці 2 ч. 2 ст. 535 КПК, підставою для виконання суб'єктом державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань судового рішення, що набрало законної сили, є його примірник в електронній формі, надісланий суб'єкту державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань у порядку інформаційної взаємодії між Єдиним

державним Реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, затвердженому Міністерством юстиції України спільно з Державною судовою адміністрацією України.

Отже, слід констатувати, що в наявності у даному випадку є правова колізія [6, с. 275–281], що стосується строків реалізації обов'язків власником підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, а саме: з якого часу має рахуватись триденний термін, про який йдеться в ст. 32 КВК. Так, якщо за основу взяти вимоги кримінально-виконавчого законодавства України (ст. ст. 11, 13, 31 КВК), то цей термін має рахуватись з часу отримання копії рішення суду з територіального уповноваженого органу з питань пробації, а якщо виходити з вимог ч. 2 ст. 535 КПК, то з моменту отримання електронного варіанту цього рішення суду. Як видається, цю правову прогалину можна ліквідувати тільки шляхом видозміни ст. 32 КВК.

Практика показує, що на цей час найбільш ефективним способом вирішення зазначеної правової колізії та практичної проблеми одночасно є також звернення органу пробації до суду, який ухвалив рішення про роз'яснення його змісту, зокрема щодо строків його виконання (ст. 380 КПК). Таким чином, можна визнати, що вирішення проаналізованої ситуації теж слід віднести до тих обставин, що впливають на своєчасність та ефективність виконання в цілому покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також на результативність діяльності у сфері національної безпеки України, на чому постійно акцентують увагу як практики, так і науковці.

Знову ж таки, як показали результати вивчення практики, не мало проблем та питань виникають щодо вжитого в ст. 32 КВК словосполучення «не пізніше трьох днів після одержання копії судового рішення». Згідно з законом цей строковий термін рахується з наступного робочого дня тижня – з часу початку роботи підприємства, установи, організації та їх уповноважених органів (згідно із затвердженим графіком роботи) – і закінчується протягом останньої години роботи цих установ кримінально-виконавчих правовідносин [7, с. 109], щоб відповідальні за подачу інформації особи мали можливість відправити через канцелярію необхідні матеріали адресату в порядку, передбаченому Типовою інструкцією з діловодства. Такий порядок стосується також реєстрації в журналі вхідної кореспонденції установи й іншої кореспон-

денції, в тому числі й тієї, що має відношення до забезпечення виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Слід зазначити, що з часу реалізації копії судового рішення щодо конкретно взятого засудженого й розпочинається передбачений в ст. 32 КВК погодинний відлік «триденного строку».

Щодо порядку звільнення засудженої особи із займаної посади, права на обіймання якої вона позбавлена на підставі рішення суду, то він передбачений Кодексом законів України про працю (КЗУпП) та іншими нормативно-правовими актами з цих питань. Зокрема, відповідно до вимог ч. 2 ст. 36 КЗУпП власник підприємства, установи, організації та уповноваженого ним органу у триденний термін після отримання копії рішення суду зобов'язаний на підставі п. 7 ч. 1 ст. 36 КЗУпП звільнити працівника із займаної посади або роботи у зв'язку із набранням законної сили вироку суду, яким працівник позбавлений права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Водночас, враховуючи вимоги ст. ст. 47, 116 КЗУпП, в разі звільнення засудженого з підприємства, установи або організації власник зобов'язаний провести повний розрахунок з працівником та видати йому на руки трудову книжку.

Без сумніву, важливими у цьому контексті та й у сенсі вирішення означених у цій статті проблем є роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів», у пункті 11 якої зазначено, що днем звільнення на підставі вироку суду вважається останній день фактичного виконання працівником трудових обов'язків, тобто останній день його роботи [8]. Водночас, відповідно до чинного трудового законодавства України, рішення про звільнення засудженого із займаної посади або про позбавлення права займатись забороненою судом діяльністю оформляється письмовим наказом власника підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органу, з яким в обов'язковому порядку підпис ознайомлюють особу, щодо якої він виданий. Як видається, зазначене положення трудового законодавства в повній мірі кореспондується з положеннями ст. 57 Конституції України, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. При цьому після видання відповідного

наказу власником або уповноваженим органом та письмового ознайомлення з ним засудженого у його трудову книжку посадовою особою кадрового органу підприємства, установи або організації вноситься запис про звільнення його з посади згідно з рішенням суду або про звільнення з роботи у зв'язку із заборонаю суду займатися певною діяльністю. Навіть більше, як це витікає із змісту п. 2.4. Інструкції про порядок ведення трудових книжок, запис у трудовій книжці має точно відповідати тексту наказу власника з цих питань. Так, у наказі, крім зазначених відомостей, вказується на який строк і які посади позбавлений права обіймати засуджений або яким видом професійної діяльності він позбавлений права займатися. Виконавши це зобов'язання, власник підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу у письмовій формі поштою повідомляє уповноважений територіальний орган з питань пробації про виконання судового рішення у порядку, що встановлений Типовою інструкцією з діловодства. У такому разі за особистою ініціативою власник може долучити до повідомлення копію наказу та виписку з трудової книжки засудженого. Надання таких документів не суперечить вимогам Закону України «Про захист персональних даних», позаяк вони мають пряме відношення до змісту рішення суду щодо засудженого, у якому надана їх юридична оцінка, а також повною мірою відповідають вимогам тих нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення інформаційної та національної безпеки України.

Висновки і пропозиції. Отже, належне виконання підприємствами, установами, організаціями або уповноваженими ними органами обов'язків щодо засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю впливає не тільки на ефективність кримінально-виконавчої діяльності з цих питань, але й має пряме відношення до забезпечення національних інтересів України у зазначеній сфері суспільної діяльності, позаяк кримінально-виконавча діяльність належить до одних із ключових елементів держав-

ного механізму та виступає однією із гарантій, спрямованих на підвищення рівня захищеності національної безпеки нашої держави.

Список використаної літератури:

1. Колб Р.О. Про деякі особливості обов'язків установ банківської системи України, що стосуються засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. Пенітенціарна асоціація України; Науково-дослідний інститут публічного права. Київ : ФОП Кандиба Т.П., 2020. № 4 (14). С. 42–53.
2. Янчук О. Сучасний стан та перспективи реалізації наглядової та пенітенціарної пробації. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали міжнар. кр. столу (Київ, 16 квітня 2019 року). Київ : Нац. акад. прокур. України, 2019. С. 189-195.
3. Кримінально-виконавче право України : підручник / О.М. Джу́жа, І.Г. Богати́рьов, О.Г. Колб та ін.; за заг. ред. д. ю. н., проф. О.М. Джу́жи. Київ : Атіка, 2010. 75 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азоров, В.К. Грищук, А.В. Савченко, В.В. Черней. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
5. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 15. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах*. Упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 254–262.
6. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін., за ред. О.В. Петрушина. Харків : Право, 2014. 368 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., проф. В.В. Коваленка, д. ю. н., проф. А.Х. Степанюка. Київ : Атіка, 2012. 492 с.
8. Про практику розгляду судами трудових спорів : постанова Пленуму Верховного суду України від 6 листопада 1992 року № 9. *Дебет-Кредит (Галицькі контракти)*. 2008. № 29. С. 279.

Kolb A. H., Bendovsky N. H. About some directions of activity concerning national security of Ukraine

The article defines the responsibilities of the owner of the enterprise, institution, organization or authorized body concerning the sentenced to punish the right to hold certain positions or engage in certain activities, as well as their interconnection with the relevant areas for ensuring national security and proposed. Scientifically substantiated measures aimed at solving this problem.

Putting on the subject of probation, in particular the enterprises, institutions, organization or authorized authority, responsibilities for convicted persons in the form of deprivation of the right to

hold certain positions or engage in certain activities (Article 32 of the KVK), the legislator created and relevant legal guarantees of them. Implementation (in the form of prevention of corruption and other risks, including those associated with encroachment on the basis of national security) and their provision (in the form of legal consequences of their non-fulfillment), which is important to take into account when determining the effectiveness of the Authorized Probation Bodies on these issues, as well as in the context of implementing systematic measures aimed at providing national security of Ukraine.

In particular, when the requirements of the owner of the enterprise, institution, organization or its authorized body to provide relevant documents on the person sentenced to imprisonment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities must comply with the principles of probation and general requirements, which are necessary in the implementation of record keeping on certain issues.

Given the changes made in the current criminal executive legislation of Ukraine and the humanization of the procedure of execution of sentences in recent years, as well as the need for scientific support in the field of execution of punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in relevant activities. including in the field of basics of national security, it should be recognized that this scientific article is relevant and has theoretical and practical significance.

Key words: *sphere of punishment, condemned, crime, national interests, deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, punishment, probation authority, national security.*